

Metodické vysvětlivky

Statistika rodinných účtů (SRÚ) sleduje výdaje domácností a poskytuje informace o jejich výši a struktuře spotřeby. Údaje o odlišnostech spotřebních výdajů v různých typech domácností nelze získat z jiných zdrojů. Pomocí SRÚ se také sleduje vliv tržních faktorů (např. nabídky a poptávky, pohybu cen) na strukturu výdajů a spotřební zvyklosti domácností.

Zjištěné informace slouží především jako podklad pro hodnocení sociální a ekonomické situace v ČR, pro interní využití v rámci Českého statistického úřadu (vytvoření spotřebního koše při pravidelných revizích indexu spotřebitelských cen, dále jako jeden ze zdrojů při sestavování národních účtů za sektor domácností apod.) a také pro mezinárodní srovnání.

Od roku 2017 probíhá nový model šetření SRÚ formou integrace do šetření *Životní podmínky* (dále jen SILC), tj. na podsouboru domácností náhodně vybraných pro šetření SILC (zatímco do roku 2016 bylo toto zjišťování založené na samostatném kvótním výběru domácností).

1. Organizace šetření

1.1 Výběr domácností

Výběr domácností pro SRÚ se odvozuje ze čtyřletého panelu šetření SILC, jehož jednotkou zjišťování je byt. Při první návštěvě (1. vlna) byly do šetření zahrnuty všechny hospodařící domácnosti a jejich členové, kteří měli ve vybraném bytě obvyklé bydliště. Ve 2. až 4. vlně se šetřily pouze domácnosti, které zahrnovaly tzv. panelové osoby, tj. osoby vyšetřené při 1. vlně zjišťování.

Statistika rodinných účtů probíhá celoročně, ve všech krajích ČR. Jednotkou zjišťování SRÚ je hospodařící domácnost, která byla úspěšně vyšetřena při šetření SILC. Pokud byly během šetření SILC v bytě 2 nebo více hospodařících domácností, v rámci SRÚ se každá šetří samostatně. Pro 1. vlnu SRÚ byly osloveny všechny hospodařící domácnosti ze 3. vlny šetření SILC. Domácnosti, které účast v SRÚ neodmítly, byly posléze ještě jednou osloveny v následujícím roce (2. vlna SRÚ) v jiném referenčním období.

1.2 Zjišťování údajů v domácnostech, pořízení dat

Každé domácnosti ve výběru bylo předem přiřazeno referenční období pro vedení obou Deníků zpravodajské domácnosti (dvakrát 4 týdny) v podobě konkrétního data zahájení prvního Deníku, přičemž počátečním dnem bylo vždy pondělí. Toto rotační schéma se snažilo v maximální možné míře zajistit rovnoměrné pokrytí celého roku stanovenými typy domácností.

Předmětem zjišťování byly výdaje všech členů vybrané domácnosti, doplněné dále údaji o složení domácnosti, vybavenosti bytu a dalšími charakteristikami domácnosti. Při první návštěvě tazatel ČSÚ formou osobního rozhovoru vyplnil Úvodní dotazník, v rámci kterého aktualizoval několik údajů ze šetření SILC a doplnil další vybrané údaje o domácnosti. Údaje o svých výdajích poté domácnost sbírala po dobu dvakrát 4 týdnů, buď shromažďováním účtenek, jízdenek, vstupenek apod., případně zápisem jednotlivých výdajů za zboží či služby do Deníku zpravodajské domácnosti. Druhá a třetí návštěva probíhala vždy zhruba po měsíci, kdy tazatel převzal vyplněný Deník s účtenkami a vyřešil případné nejasnosti.

Úvodní rozhovor s tazatelem probíhal formou CAPI (tazatel využíval k zápisu odpovědi elektronický dotazník v notebooku), případně formou PAPI (tazatel využíval k zápisu odpovědi papírový dotazník, který pak přepsal do elektronické verze). Specializovaní zpracovatelé ČSÚ posléze přepsali do elektronické podoby a zařídili jednotlivé položky z účtenek či výdaje zapsané v Denících. Pracovníci oddělení terénních zjišťování v krajích zajišťovali sehrání dat včetně jejich kontroly na úrovni kraje. V ústředí ČSÚ byla propojena data z dotazníků a Deníků, na kterých byly provedeny závěrečné superkontroly a centrální zpracování.

1.3 Počet domácností v SRÚ

Publikované výsledky jsou zpracované z celkového počtu 3 666 hospodařících domácností sledovaných v letech 2019 a 2020. Konkrétní počty jsou uvedené v následující tabulce:

	2019			2020		
	Celkem	1. vlna SRÚ	2. vlna SRÚ	Celkem	1. vlna SRÚ	2. vlna SRÚ
Počet vyšetřených domácností	1 890	986	904	1 776	898	878
Podíl vyšetřených domácností (%)	60,0	45,8	90,5	56,1	41,4	88,3

Zdroj: ČSU

Délka referenčního období každé zpravodajské domácnosti, během něhož jsou shromažďovány kompletní informace o jejich výdajích, je od roku 2017 pouze 8 týdnů v roce. Za vyšetřenou je pokládána domácnost, která odevzdala alespoň jeden kompletní Deník za 4 týdny. Výrazné zkrácení období zjišťování v domácnosti (z dřívějších 12 měsíců na současných 8 týdnů) je nutno brát v úvahu při srovnání výše uvedeného počtu domácností s velikostí zpravodajského souboru SRÚ do roku 2016.

1.4 Přepočítání dat na úhrn populace, korekce a dopočty

Výběr pro SRÚ byl podsouborem výběru domácností ze SILC, tudíž jeho výsledky byly použity jako opora pro dopočty. Významná míra non-response na 1. vlně SRÚ, ovlivněná navíc návratností v rámci šetření SILC z předchozích let, narušila složení konečného datového souboru, z něhož byly výsledky SRÚ zpracovány. Limitujícím faktorem pro způsob dopočtů, resp. konstrukci přepočítacích koeficientů, byl však omezený rozsah souboru domácností v kombinaci s délkou referenčního období pro sběr dat o výdajích.

Samotné dopočty zahrnovaly:

1. Eliminaci úplné non-response, tj. přiřazení korekčních koeficientů pro jednotlivé domácnosti s ohledem na jejich zastoupení ve vzorku SRÚ ve vztahu k populačním odhadům ze SILC. Pro výpočet vah byla použita kombinovaná metoda post-stratifikace s následnou kalibrací na celkové odhady počtu domácností, osob, pracujících členů a vyživovaných dětí podle SILC.

Vlivem non-response byla zkreslena struktura získaného vzorku domácností, což ovlivnilo výši příjmů a strukturu spotřebních výdajů. Toto zkreslení bylo korigováno podle vybraných hledisek:

- 4 jednotlivá čtvrtletí – zohlednění sezónního charakteru určitých skupin výdajů;
- 5 skupin domácností podle postavení osoby v čele a počtu pracujících členů – korekce struktury souboru a zároveň i výše příjmů a struktury spotřebních výdajů;
- 2 skupiny podle druhu domu / bytu – zohlednění odlišné response ve velkých městech a malých obcích a rozdílných nákladů na bydlení v různých lokalitách.

2. Eliminaci částečné non-response – nedostatečný popis některých výdajových položek (zejména výdajů za bydlení) neumožňoval jejich přesné zařazení do nejnižšího stupně klasifikace COICOP. V těchto případech se vyskytujících případech byla použita známá struktura příslušné výdajové skupiny dle zvolených typů domácností.

Do zpracování za rok 2020 byly zahrnuty rovněž údaje za domácnosti ze souboru za rok 2019. Výdaje těchto domácností byly odpovídajícím způsobem přepočteny pomocí průměrných (klouzavých) meziročních indexů spotřebitelských cen v členění podle klasifikace COICOP.

Pro třídění domácností podle příjmové úrovně byl každé domácnosti přiřazen za příslušný rok čistý peněžní příjem zjištěný v šetření SILC (tj. za předchozí rok) upravený meziročním indexem spotřebitelských cen.

2. Metodické vysvětlivky k publikovaným údajům

Publikace zahrnuje výsledky za hospodařící domácnosti. Konstrukce této domácnosti je založena na prohlášení osob bydlících ve vybraném bytě, že spolu trvale žijí a společně hradí základní a provozní výdaje domácnosti.

Demografické údaje (rodinný stav, vzdělání) a ekonomická aktivita osob se zjišťovaly podle stavu na začátku šetření. Výdaje domácností se zjišťovaly za zpravodajské období konkrétní domácnosti, tedy dvakrát 4 týdny.

Charakteristiky domácností udávají jejich strukturu podle nejrůznějších třídících znaků a tak doplňují, resp. vysvětlují údaje o výdajích.

Údaje v jednotlivých políčkách tabulek byly vypočteny z detailních položek výdajů, propočítány jako klouzavý průměr na jednoho člena domácnosti a zaokrouhleny. Z toho vyplývá, že počet domácností nebo osob celkem nemusí být vždy roven součtu četností v daném třídění, obdobně u údajů za struktury z důvodu zaokrouhlování není vždy součet roven 100.

Použití značek v tabulkách má svá ustálená pravidla. Nula (0) je používána pro označení číselných údajů menších než polovina zvolené měřicí jednotky, pomlčka (-) je použita v případě, že se jev nevyskytoval. Tečka (.) znamená, že údaj není k dispozici a křížek (x) značí, že zápis není možný z logických důvodů.

Pokud se v hlavičce, příp. legendě, používá výraz „děti“, míní se tím vždy vyživované děti podle definice v kap. 2.1.1. Při třídění domácností podle výše příjmů byl použit výše zmíněný čistý peněžní příjem.

Ze záhlaví jednotlivých tabulek je zřejmé, za jaké soubory (resp. podsoubory) domácností jsou údaje zpracovány. Tabulky mají 2 části, označené názvem a písmeny a) a b), které mají samostatné legendy.

Vzhledem k zásadní metodické změně v celém systému zjišťování SRÚ byla časová řada dříve publikovaných údajů SRÚ ukončena v roce 2016 a počínaje rokem 2017 byla založena časová řada nová.

2.1 Popis ukazatelů v tabulkách

2.1.1 Složení domácnosti

- Počet členů zahrnuje všechny členy hospodařící domácnosti na začátku šetření, a to včetně osob dočasně nepřítomných (dovolená, pobyt v nemocnici) a osob pracujících nebo studujících mimo domov, pokud měly na svou domácnost jasnou finanční vazbu a neměly žádné jiné obvyklé bydliště. Nejsou zahrnuty osoby dlouhodobě nepřítomné bez existenční vazby na vybranou domácnost a osoby dočasně přítomné, které však mají svou vlastní domácnost jinde.
- Za pracující byly považovány osoby, u nichž na začátku šetření převažovala pracovní činnost, tj. osoby v běžném pracovním poměru, členové produkčních družstev, osoby samostatně výdělečně činné a osoby pomáhající v rodinném podniku, které za svou práci nedostávají odměnu. Za období pracovní činnosti se považovala též doba pobírání dávek nemocenského pojištění (např. nemoc, mateřská dovolená). Do pracujících osob byli započtení i studenti, kteří při studiu soustavně pracovali (v pracovním poměru nebo v podnikání), dále důchodci a osoby, které pobíraly rodičovský příspěvek s pravidelnými příjmy ze závislé činnosti nebo podnikání.
- Za vyživované děti se považovaly děti do 25 let včetně, pokud se soustavně připravovaly na budoucí povolání, i když měly vlastní příjem (sirotčí důchod, stipendium, sociální dávky, příjmy z krátkodobé pracovní činnosti) a dále děti, které pro svůj duševní nebo tělesný stav nebyly schopny připravovat se na budoucí povolání nebo si zajistit vlastní obživu a dosud nepobíraly invalidní důchod.
- Nepracujícími důchodci byly osoby, které pobíraly jakýkoliv důchod (kromě sirotčího) nebo osoby v důchodovém věku, které neměly nárok na žádný druh důchodu, a které zároveň nepracovaly buď vůbec anebo měla jejich pracovní činnost pouze omezený rozsah.
- Za nezaměstnané se považovaly osoby, které na začátku šetření neměly zaměstnání ani nepodnikaly, ale pracovat by chtěly. Nemusely přitom splňovat striktní podmínky dané definicí Mezinárodní organizace práce (ILO) o aktivním způsobu hledání práce a připravenosti k nástupu do práce.
- Ostatní – zahrnují osoby pobírající rodičovský příspěvek, pečující o domácnost, o člena domácnosti nebo jinou blízkou osobu, osoby žijící z majetku a ostatní osoby bez vlastních příjmů, které nebylo možno zařadit do žádné z předchozích skupin.
- Pro porovnávání úrovně výdajů různých typů domácností se zpravidla používají průměry na osobu (na hlavu), příp. na domácnost a také výpočty průměrů na tzv. spotřební (ekvivalentní) jednotku. Přepočet na spotřební jednotku je vhodný proto, že bere v úvahu velikost a demografické složení domácnosti. Výpočet těchto jednotek je konstruován tak, aby odrazil tzv. úspory z počtu ve vícečlenných domácnostech, tj. úspory na nákladech na předměty a služby, které slouží většímu počtu členů domácnosti. V této publikaci se používají dvě stupnice spotřebních jednotek. Stupnice spotřebních jednotek OECD (SJ OECD) přiřazuje první dospělé osobě v domácnosti váhu 1,0, dalším osobám starším 13 let váhu 0,7 a dětem do 13 let včetně váhu 0,5. U modifikované stupnice spotřebních jednotek OECD (modif. SJ OECD) jsou více zohledněny úspory z počtu, váhy pro výše uvedené skupiny osob jsou 1,0 – 0,5 – 0,3.

- Průměrný počet členů domácnosti a průměrné počty dvou variant spotřebních jednotek na domácnost jsou uvedeny ve všech tabulkách a umožní uživatelům po jednoduchém přepočtu získat průměry na domácnost, resp. na příslušnou spotřební jednotku.

2.1.2 Charakteristiky domácností

- Osoba v čele domácnosti – v úplných rodinách (manžel – manželka, druh – družka) je jí vždy muž, bez ohledu na jeho ekonomickou aktivitu. U neúplných rodin (jen jeden rodič s dětmi) a nerodinných domácností (osoby nespojené manželstvím nebo partnerským svazkem ani vztahem rodič – dítě) byla prvním hlediskem pro určení osoby v čele ekonomická aktivita a druhým výše peněžního příjmu jednotlivých členů domácnosti. Tato zásada byla uplatněna také u složitějších typů hospodařících domácností (např. při společném hospodaření více úplných rodin).
- Typ domácnosti byl zkonstruován na základě údajů za jednotlivé členy. V úplné rodině je základní jednotkou manželský (partnerský) pár s dětmi nebo bez dětí, v neúplné rodině je to jeden z rodičů a alespoň jedno dítě. Jestliže všechny děti jsou vyživované a v hospodařící domácnosti nežijí jiné osoby, jedná se o tzv. čistou rodinu. Ve smíšené úplné rodině žijí kromě partnerského páru i jiné osoby než vyživované děti (tedy např. i děti již nevyživované), ve smíšené neúplné rodině žije buď jeden z rodičů s vyživovaným dítětem a další osobou (včetně již nevyživovaného dítěte), nebo pouze jeden rodič s nevyživovaným dítětem. V nerodinné domácnosti žijí dvě nebo více osob, příbuzných i nepříbuzných, které netvoří rodinnou domácnost.
- Vzdělání bylo rozděleno do 4 stupňů: základní (vč. neukončeného), vyučení, úplné střední a vysokoškolské. Úplné střední vzdělání zahrnuje též vyučení s maturitou a pomaturitní studium. Absolvování vyšší odborné školy je zařazeno do vysokoškolského vzdělání. To dále zahrnuje především všechny programy vysokoškolského studia, včetně bakalářského a doktorského.
- Informace o počtu obytných místností byly převzaty z posledního zjištění během šetření SILC.

2.1.3 Spotřební výdaje domácností

Pro třídění spotřebních výdajů se v SRÚ od roku 1999 používá klasifikace CZ-COICOP „Klasifikace individuální spotřeby podle účelu“. Klasifikace je třístupňová, má 14 oddílů, 58 skupin a 157 tříd. Byla vytvořena v rámci transformace klasifikační soustavy jako česká verze mezinárodního standardu COICOP (*Classification of Individual Consumption by Purpose*) pro zajištění mezinárodní srovnatelnosti statistických ukazatelů a je závazná pro všechna statistická zjišťování prováděná podle zákona č. 89/1995 Sb., o státní statistické službě, ve znění pozdějších předpisů. Předmětem klasifikace je zatřídění všech druhů individuální spotřeby (výdaje za zboží a služby) podle účelu použití. Pro sledování spotřebních výdajů domácností je určeno prvních dvanáct oddílů klasifikace. V SRÚ se neuvažuje skupina 04.2 Imputované nájemné. Ve skupině 04.4.1 je kromě vodného zahrnuto i stočné.

Výdaje podle CZ-COICOP jsou uspořádány do dvanácti oddílů:

- 01 Potraviny a nealkoholické nápoje
- 02 Alkoholické nápoje, tabák
- 03 Odívání a obuv
- 04 Bydlení, voda, energie, paliva
- 05 Bytové vybavení, zařízení domácnosti; opravy
- 06 Zdraví
- 07 Doprava
- 08 Pošty a telekomunikace
- 09 Rekreační a kultura
- 10 Vzdělávání
- 11 Stravování a ubytování
- 12 Ostatní zboží a služby

V souladu s metodikou doporučenou Evropským statistickým úřadem (Eurostat) není od roku 2017 mezi pojištění započítáváno životní pojištění se spořením, penzijní připojištění a podobné formy investičních pojištění a pojištění se spořením, které jsou pokládány za jiné formy vkladu a nikoli za spotřební výdaje.

Publikované výsledky neobsahují výdaje, které nejsou v CZ-COICOP zařazeny, zejména investiční výdaje na výstavbu, resp. rekonstrukci domu nebo bytu, výdaje spojené s péčí o užitkovou zahradu a užitková zvířata apod.

Tabulky jsou doplněny o strukturu spotřebních výdajů podle 12 skupin COICOP.

2.2. Publikovaná třídění domácností

Tab. 1 poskytuje údaje za domácnosti celkem a jednotlivé skupiny domácností podle postavení osoby v čele:

- **domácnosti celkem** – reprezentují průměrnou domácnost v ČR;
- **domácnosti zaměstnanců** – osoba v čele byla v pracovním nebo služebním poměru, příp. vykonávala funkci, do níž byla zvolena či jmenována; podle nejvyššího dosaženého vzdělání osoby v čele se tyto domácnosti člení na:
 - *domácnosti zaměstnanců s nižším vzděláním*, jestliže osoba v čele měla základní vzdělání nebo byla vyučená (bez maturity) a
 - *domácnosti zaměstnanců s vyšším vzděláním*, kde osoba v čele dokončila úplné střední vzdělání (s maturitou) nebo vyšší;
- **domácnosti samostatně činných osob** – osoba v čele domácnosti se zabývala podnikáním nebo vykonávala nezávislé povolání v jakémkoliv oboru, včetně odvětví zemědělství, lesnictví a rybolovu; samostatně výdělečně činné jsou osoby podnikající na základě živnostenského oprávnění nebo na základě zvláštních předpisů, účastníci společného podnikání na základě smlouvy (společnosti s ručením omezeným, obchodní společnosti), dále osoby vykonávající nezávislé povolání (lékaři, advokáti, daňoví poradci) a osoby pracující za honoráře (umělci, tlumočníci);
- **domácnosti důchodců bez pracujících členů** – v čele domácnosti byl nepracující důchodce a zároveň žádná z dalších osob v domácnosti nebyla pracující.

V tab. 2 jsou použita dvě třídící hlediska, která umožní posoudit vztahy mezi náklady na bydlení a velikostí obce, resp. druhem bytu.

Tab. 3 – kvintilové rozdělení úhrnu domácností podle čistého peněžního příjmu na osobu. Příslušné domácnosti byly setříděny do 5 stejně velkých skupin podle výše čistého peněžního příjmu na osobu. Za tyto skupiny pak byly provedeny samostatné výpočty. V tabulkách uvedené hodnoty horní hranice čistých peněžních příjmů představují příjem poslední domácnosti v příslušné kvintilové skupině. Při přepočtu údajů z výběru na celou populaci nelze zajistit, aby byl v jednotlivých skupinách dodržen přesně stejný počet jednotek, takže se absolutní údaje o počtu domácností v jednotlivých intervalech nepatrně liší.

Tab. 4 zahrnuje údaje o domácnostech tříděných podle počtu vyživovaných dětí a podle typu rodiny.

Tab. 5 poskytuje přehled o bezdětných domácnostech v členění na domácnosti s pracujícími a bez pracujících členů a podle počtu osob v domácnosti.

x x x

Publikace zahrnuje jen některé výsledky šetření *Statistiky rodinných účtů*. Zpracování jiných výstupů zprostředkuje zájemcům v rámci svých placených služeb (úhrada nákladů zpracování) Oddělení informačních služeb ČSÚ, Na padesátém 81, 100 82 Praha 10 – Strašnice, tel. 274 052 304 nebo 274 052 648, e-mail: infoservis@czso.cz.